

ФЕМІНІТИВНИЙ СЛОВОТВІР У ПРАЦЯХ І. І. КОВАЛИКА

У статті розкрито історію вивчення словотвірних особливостей фемінітивів української мови з часу становлення в Україні лінгвістичної науки. Показано на якому рівні досліджувалися фемінітиви в перших граматичних працях (XVI-XVIIст.), в пізніших українських граматиках (XIX-XXст.) і в загальних та спеціальних виданнях сучасної української літературної мови (XXст.). Основну увагу зосереджено на аналізі праць І.І.Ковалика, присвячених фемінітивному словотвору. Відзначено, що вчений узагальнив здобутки своїх попередників і виділив словотвір фемінітивів української мови як окрему дериваційну підсистему з характерними їй словотвірними одиницями і словотвірними поняттями.

Ключові слова: словотвір, фемінітиви, фемінітивні суфікси.

Історія вивчення фемінітивів української мови бере початок ще у XVI столітті. З того часу до сьогодні появилася значна кількість загальних і спеціальних наукових розвідок, які висвітлюють словотвірні особливості іменників зі значенням особи жіночої статі в українській мові. Однак ступінь опрацювання словотвору загальних найменувань жінок за такий довгий проміжок часу був неоднаковим.

Дослідження фемінітивів української мови започаткували перші друковані слов'янські наукові розвідки – граматики XVI–XVII століть. Так, праця “Аделфотне. Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка. Совершеннаго искусства осми частей слова” (Львів, 1591) характеризує змінювання фемінітивів на зразок *жена, жены; съжителница, съжителницѣ; юница, юницѣ* і навіть мотивування, зокрема здрібнілих іменників, напр.: *служебничка, служебница, рабыня* [1; 31, 54-55]. “Грамматика словенска. Съвершенна(г) искѣства осми частій слова, и иных(х) ну(ж)дны(х)” Л.Зизанія (Вільно, 1596) відносить фемінітиви до загальних назв, до імен жіночого роду і наводить зразки відмінювання їх в однині, множині, двоїні як іменників четвертої і восьмої відмін, напр., у четвертій відміні: “Єдинственнаго Чи(с)ла. и(м). Дѣва. ро(д). дѣвы. да(т). дѣвѣ. тво(р). дѣвою. ви(н). дѣв. в. дѣвѣ. з. дѣво; Двойственнаго числа. и. в. дѣва. ро(д). дѣвѣ. д. т. дѣвама. з. дѣва. Множественнаго числа. и(м). дѣвы. ро(д). дѣвѣ. д. дѣвамъ, и дѣвахъ. т. дѣвами. в. дѣвы. з. дѣвы” [6; к̃-ла зв.]. І “Грамматіки славенскиа правилное свнтагма” М.Смотрицького (Єв’є, 1619) виділяє фемінітиви серед загальних найменувань жіночого роду на зразок *мати, доилица, сноха, Самаряныни* та відмінює їх в однині, множині, двоїні як імена першої і третьої відмін, напр., у третій відміні: “Им: таа матерь: или мати: Ро(д): тоа матерє: Да(т): той матери: Ви(н): тѣю матерь: Зва(т): ѿ мати: Тво(р): тою матерію: Ска(з): ѿ той матери: Двойственнаго числа: Им: Ви(н): и Зва(т): тѣ матерѣ: Ро(д): и Ска(з): тѣю матерію: Да(т): тыма матерема: Тво(р): тѣма матерма: Множественнаго числа: Имѣ(н): тіа матери: Ро(д): тѣхъ матерій: Да(т): тымъ матеремъ: Ви(н): тыа матери: Зва(т): ѿ матери: Тво(р): тѣми

матерми: Ска(з): *ω тѣхъ матерехъ*” [7; Ё 2 зв. не нум., Г зв., Г̃], s зв. – s̃]. Разом з тим, подає різні види похідних імен на зразок “*Отчествнаго вида имѣ есть / еже ω(t) отчества происходит: пакω. Вилнѣнинъ / ω(t) Вилна: Лвовѣнинъ / ω(t) Лвова: сице. Лвовѣныни / Вилнѣныни: и про(ч). Властелиннаго вида имѣ есть / еже ω(t) власти происходит: пакω. царевичъ / царевна. ω(t) царѣ: Воеводичъ / воеводинна, ω(t) воеводы: старостѣнна / каштелѣ(н)на. и про(ч).*” [7; Г г̃]. Рукописна “Грамматика слов’янська” І.Ужевича (за списками 1643, 1645рр.) представляє значно більшу кількість фемінітивів, ніж попередні граматики. В обидвох її списках назви жінок подано як звертання до Богородиці на зразок *приснодѣво, мати, Бгородице, дѣво* [3; 4б, 5б] і як окремі мовні одиниці з різними суфіксами, напр.: *воеводинна, матка, влошка, панна, панєнь, матєкъ, братоваѣ, сыноваѣ, матеръ, пророкѣнѣ, господынѣ* [3; 11а, 11б, 12а, 14а, 16б]. Крім відзначених слів, в Арраському списку цієї граматики вміщено й інші за структурою та семантикою слова, напр.: *воеводѣнка, старостинаѣ, рыманѣнка, немкинѣ, моравка, мовковка, дѣвка, дѣвица* [3; 40(1), 40(2), 41(2)].

Подальша історія фемінітивів української мови частково відобразилася в наступних наукових працях, написання яких було призупинено в Україні у XVIII столітті під впливом різних історичних чинників, а в XIX столітті зміщено в Західну Україну, – переважно в граматиках XIX–XX століть. Так, “Грамматика Русского Ѧзыка” Я.Головацького (Львів, 1849) в характеристиці іменника наводить приклади здрібніло-пестливих назв жінок *дѣвочка, сестрицаѣ, сестричєчка, сестрѣнѣ, сестрѣнєчка*, розміщує найменування *сестра, нѣнѣ, мати, мамонька, бабиско, бабице* серед імен жіночого роду, подає відмінкові форми деяких фемінітивів другої і четвертої відмін на зразок *кнѣжна, кнѣженєнь; сестра, сестрѣ и сестерѣ; теца, теци; панна, панны* [5; 43, 47, 48, 69, 70, 73]. Щодо словотвору грамматика зазначає, що лише серед назв істот відбувається зміна кінцевих морфем, коли назви жіночої статі утворюються від назв чоловічої статі за допомогою закінчень *ѣ, ѣѣ, ка, овка, иха, ицаѣ, ницаѣ, инѣ*, напр.: *кѣмь – кѣма, гостѣ – гостѣѣ, игѣменєнь – игѣменєнѣѣ, сѣсѣѣдѣ – сѣсѣѣдка, швабѣ – швабка, жидѣ – жидовка, своѣкъ – своѣченица, коваль – ковалиха, кѣхарѣ – кѣхарка, ткачѣ – ткачиха, ткалѣ, нѣмець – нѣмкинѣ* [5; 50-51]. Більш повну характеристику словотвору української мови взагалі та фемінітивів зокрема дає “Українська грамматика” Є.Тимченка (Київ, 1907) [21; 37-95]. Вона аналізує велику кількість суфіксальних іменників-назв жінок з виділенням стилістично маркованих словотворчих формантів *-к-а, -иц-я, -оньк-а, -ус-я, -ун-я, -ул-я*, стилістично нейтральних *-к-а, -анк-а, -иц-я, -иха, -еня, -иня, -аля* та вказівкою на приєднання цих морфем до відповідних твірних основ (переважно іменників чоловічого роду), напр.: *дочка, сестриця, дружинонька, бабуся, матуся, бабуня, мамуня, бабуля, дівуля, білявка, чорнявка, неробка, лиходійка, дворянка, челядка, полковничка, прохачка, родичка, міщанка, порадиця, чарівниця, цариця, черниця, дячиха, шевчиха,*

туркєня, нїмкєня, грекїня, княгїня, господїня, праля, шваля [21; 41, 42, 52, 53, 57; 44, 45, 47, 50, 54, 56]. Крім того, наводить приклади фемінітивів з деякими префіксами і складні за структурою на зразок *посєстра, супруга, богородїця, чорнобрївка* [21; 92, 93, 94]. “Грамастика української (руської) мови” С.Смаль-Стоцького і Ф.Гартнера (Львів, 1928) виділяє словотворення окремою частиною, де вказує на три способи творення нових слів від старих – суфіксальний, префіксальний, складання [4; 26-60, 33-34]. У розгляді суфіксальних фемінітивів зазначає про творення з допомогою певних твірних основ і словотворчих формантів різних за значенням найменувань осіб, зокрема від дієслів за допомогою суфікса *-аля* – назв діячів *шваля, праля*; від прикметників і дієприкметників за допомогою *-иц-я* – назв осіб за якоюсь прикметою *учениця, грїшниця, черниця*; від іменників за допомогою *-иця, -иця, -иха, -ова, -єва, -ка* – різних за значенням назв жінок *цариця, богиня, туркиня, княгїня, нїмкиня, дячиха, ковалиха, братова, королева, болгарка*; від іменників за допомогою суфіксів *-ичка, -їнка, -ина, -уня, -уся* – здрібніло-пестливих назв *сєстричка, матїнка, дївчина, бабуня, мамуня, бабуся* [4; 35, 36, 37]. Серед префіксальних і складних слів виділяє фемінітиви *прабаба* і *Богородїця* [4; 44, 45]. “Грамастика української мови” В.Сїмовича дає обширну характеристику процесу, шляхам і засобам творення нових слів в українській мові, наводячи, разом з тим, приклади фемінітивів на зразок *поповичївна, пасєрбиця, мамуня, мамунєчка, подружєнька, подружєчка, дївчинка, дївчинонька, бабуся, бабуня, лєдащиця, Богородїця* [19; 105-126, 110, 113, 115, 117, 121]. А в розділі, де мова йде про творення іменників, виділяє окремі групи найменувань жінок за структурою і семантикою, зокрема іменники на *-иця, -иця, -иха, -уха, -аля, -ка* для позначення жінок за різними заняттями, напр.: *богиня, господїня, грекїня, цариця, робїтниця, власниця, пряха, сваха, брєхуха, цокотуха, ткаля, граля, лїкарка, слухачка, брєхунка, пастушка*; іменники на *-ївна, -ївна* для вказівки на належність дочок батькам, напр.: *попївна, бондарївна, ковалївна*; іменники на *-ка, -иха, -ина, -иця* для вказівки на належність жінок чоловікам, напр.: *мїщанка, галичанка, українка, дячиха, ковалиха, дядина, дружина* [19; 133-134].

Словотвірні особливості фемінітивів української мови невеликою мірою відображені і в більш загальних наукових та навчальних працях ХХ ст., які, крім граматики, охоплюють фонетику, лексику, фразеологію чи інші розділи. Так, у “Нормах української літературної мови” О.Синявського (Львів, 1941) при розгляді словотвору української мови до реєстру іменникових дериваційних засобів уведено велику кількість фемінітивних суфіксів (наростків), зокрема морфеми *-аля, -уня, -уся, -аха, -яха, -иця, -иха, -иця, -ївна, -ка, -анка, -уля, -уха*, напр., у словах: *шваля, праля, матуся, красуня, пряха, шваха, княгїня, бойкиня, ковалиха, молодїця, гордївниця, вдовиця, шєвцївна, бондарївна, молодїчка, акторка, пустунка, богатирка, вередїйка, коханка, жаданка, дївуля, товстуля, рєготуха, хитруха* [18; 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 128]. І зафіксовано ще деякі префіксальні фемінітиви, напр.: *падчїрка, піддївоча* “дївчина-підліток” [18; 143, 144]. У “Курсі сучасної української літературної мови” за редакцією

Л.А.Булаховського (Київ, 1951, Т.І) класифікація фемінітивних суфіксів здійснена за виділеними семантичними групами фемінітивів, у творенні яких вони задіяні, зокрема у деривації найменувань жінок за спеціальністю, професією чи родом діяльності взагалі беруть участь морфемі *-ка, -ниця* та ін., напр.: *артистка, викладачка, вихователька, робітниця, фрезерувальниця*; назв жінок за певним станом – форманти *-ка, -ниця*, напр.: *визволителька, господарка, представниця, заступниця, переможниця*; найменувань жінок за належністю до різних напрямків, угруповань – суфікс *-ка*, напр.: *комуністка, атеїстка, партійка*; назв жінок за зовнішніми та внутрішніми ознаками і якостями – морфемі *-ниця, -уха, -ка, -иця, -уня*, напр.: *дотепниця, мрійниця, розмовниця, бесідниця, зрадниця, цокотуха, реготуха, дивачка, одиначка, юначка, стариця, удовиця, красуня*; найменувань жінок за національними і територіальними ознаками – суфікс *-ка*, напр.: *киянка, полтавчанка, селянка, словачка, сибірячка*; назв жінок за різними зв'язками з оточенням – форманти *-ниця, -ка, -івна, -иха, -уха, -ина, -ова*, напр.: *ровесниця, співбесідниця, напарниця, родичка, землячка, царівна, титарівна, сторожиха, купчиха, свекруха, дядина, братова* [16; 350-354]. “Сучасна українська літературна мова. Морфологія” за ред. І.К.Білодіда (Київ, 1969) упорядкувала найменування жінок за семантикою суфіксів як найбільш продуктивних засобів творення фемінітивів, зокрема виділила суфікс *-к-* для творення різних за значенням фемінітивів, суфікси *-ниця-, -иця-* – відповідно до назв осіб на *-ник, -чик*; суфікс *-их-, -и-* – для творення назв жінок за професією, становищем та за професією і становищем чоловіків; суфікси *-ичк-, -оньк, -еньк, -ус-, -ун-, -ух* – для вираження позитивної і негативної оцінки, напр.: *шахтарка, відвідувачка, українка, лісовичка, степовичка, юристка, управителька, крутійка, пастушка, редакторка, співачка, громадянка; робітниця, ударниця, в'язальниця, льотчиця; ткачиха, купчиха, ковалиха; директорша, генеральша; сестричка, дівчинонька, бабуся, мамуня, шептуха* [20; 42, 44, 45]. Крім того, навела приклади творення іменників-назв жінок за допомогою префіксів, напр.: *прабаба, падчерка* [20; 35].

Із загальних лінгвістичних праць ХХ століття цінні відомості про творення фемінітивів містять розвідки, присвячені історії української мови. Так, у монографії “Нарис словотворчої системи української актової мови ХІV-ХV ст.” Л.Л.Гумецької (Київ, 1958) представлено непохідні і похідні фемінітиви, мотивовані проаналізовано за структурою, способами творення і подано в більшості як суфіксальні деривати з формантами *-ка, -иця, -ини, -на, -а* та поодинокі складні, субстантивати і лексико-семантичні утворення, напр.: непохідні – *дчерь, жона, матерь, пани, сестра*, похідні – *дочка, дѣвка, матка, московька, сестреница, королиця, княгыни, княжна, г(с)жа, руска, кролевая, богоматерь, на другую матки бѣжьѣ, пѣрьдѣ матки бѣжиѣ* [8; 77, 88, 111, 113, 114]. “Історична морфологія української мови” С.П.Бевзенка (Ужгород, 1960) в межах суфіксального способу виділяє значну кількість різних за структурою іменників зі значенням особи жіночої статі, аналізуючи їх продуктивність

упродовж історії розвитку української мови, зокрема фемінітиви із суфіксами – ка, -иця, -ини, -иня, -иха, -уха, -ля, -ина, -ова, -івна, -очка, -иночка, -ичка, -онька, -уся, -уня, -уля, напр.: друкарка, українка, рабыни, отроковиця, богатыня, столяриха, щебетуха, свекруха, ткаля, пряля, дядина, братова, ковалівна, царівна, ненька, жіночка, дівчиночка, сестричка, мамонька, бабуся, мамуня, товстуля, дівуха [2; 120, 121, 134, 135]. Як поодинокі утворення в ній зафіксовано префіксальні і складні фемінітиви, напр.: прабаба, падъчериця, богоотроковиця, богородиця [2; 136, 137]. “Нариси з історичної морфології української мови” С.П.Самійленка (Київ, 1964, Ч.І.) засвідчують також продуктивне творення фемінітивів суфіксальним способом і непродуктивне префіксальним, префіксально-суфіксальним, основоскладанням. До того ж, фемінітивні словотворчі форманти уведено в загальну класифікацію іменникових дериваційних засобів за часом виникнення, продуктивністю в українській та інших слов’янських мовах. З виділених найменувань жінок українській мові властиві утворення із суфіксами –в, -ини, -м, -инк-а, -иц-я, -их-а, -ах-а, -ис-а, -ес-а, -ш-а, -ух-а, -ал-я, -льниц-я, -к-а, -ен-я, -ин-я, -оньк-а, -ус-я, напр.: дѣва, кнѣгыни, вѣдьма, дѣвчинка, королиця, неволница, старостиха, ткачиха, пряха, шваха, актриса, поетеса, секретарша, моргуха, щебетуха, пряля, ткаля, полільниця, фрезерувальниця, вихователька, учителька, грекиня, німкеня, матонька, бабуся; а також поодинокі префіксальні, префіксально-суфіксальні, складні, субстантивовані слова, напр.: прабаба, покритка, невіста, баба, вдова, братова, синова, руска, знайома, гетьманова [17; 20, 22, 24, 28, 29, 32, 33, 34, 36, 41, 43, 46, 52]. Наприкінці 70-х рр. ХХст. появилася навіть окрема самостійна праця про словотвір фемінітивів української мови – дисертаційне дослідження Фекети І.І. “Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання)” (Ужгород, 1968). У її першому розділі глибоко проаналізовано способи творення іменників-назв жінок – морфологічний (суфіксальний) як найбільш продуктивний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний та описовий як малопродуктивні способи деривації фемінітивів. Другий розділ присвячено лексико-семантичній характеристиці найменувань жінок, а третій – вживанню назв чоловіків замість назв жінок [див. 22, 23].

Однак словотвір фемінітивів української мови як окрема дериваційна підсистема вперше був відображений у працях І.І.Ковалика. Внаслідок обґрунтування професором Коваликом системності словотвору, визначення ним структури і теоретичної бази дериватології як лінгвістичної дисципліни найменування жінок увійшли до *словотвірного класу іменників*, а в межах цього класу – до *словотвірної категорії осіб*, далі серед іменників цієї категорії утворили окремий *словотвірний розряд* слів з відповідними *словотвірними типами* і *словотвірними моделями* [див. 10; I, 14 і 13; 25].

З об’єднанням в словотвірній категорії осіб назв чоловічого роду і назв жіночого роду вчений вважав більш доцільним окремо розглядати такі групи слів, зокрема найменування жінок віддільно від назв чоловіків, пояснюючи це багатьма причинами [15; 3]. До того ж, професор довів на основі багатьох

фактів, що найменування жінок стосовно назв чоловіків є окремими лексемами, а не їх формами [15; 10]. Завдяки цьому фемінитиви набули статусу окремого самостійного словотвірного розряду слів з характерними йому словотвірними поняттями і словотворчими засобами.

Як окремий словотвірний розряд, “до складу якого входить уся сукупність семантично однорідних словотворчих типів, тобто ряд словотворчих типів, споріднених лексико-семантичною єдністю” [12; 10], фемінитиви описано в багатьох працях І.І.Ковалика. Попри те, що науковцем виділено й охарактеризовано до десятка основних способів творення слів [11; 19-30], детальний аналіз у його дослідженнях отримали лише фемінитиви, утворені морфологічним способом – шляхом суфіксації. Тому словотвірний розряд фемінитивів у працях вченого охопив саме суфіксальні деривати. А основою його розгляду стало виділення та аналіз словотвірних типів суфіксальних іменників-назв жінок як трискладових понять, до яких входять: “1) лексико-семантична єдність; 2) єдність лексико-граматичного характеру словотворчої основи, як вихідної бази словотворчого процесу; 3) єдність афіксальних частин...” [12; 8].

До словотвірного розряду фемінитивів, за І.І.Коваликом, належить велика кількість словотвірних типів. Класифікація словотвірних типів здійснена з урахуванням фемінитивних суфіксів, які, на думку вченого, є не лише показниками “жіночої статі, але можуть мати ще й відповідне словотворчорозрядне (агентивне, професійне чи інше) значення” [15; 33], напр.: “Словотворчий тип з суфіксом –н-а”, “Словотворчий тип з суфіксом –(л)иц-я [15; 17, 18], “Словотворчий тип з суфіксом –анк-а (-янк-а)”, “Словотворчий тип з суфіксом –их-а” [12; 82, 83]. У характеристику словотвірних типів фемінитивів увійшло визначення твірної бази, структури мотивувальних слів, сполучуваності твірних основ зі словотворчими засобами і семантики мотивованих іменників-назв жінок. Таким чином, в межах виокремлених словотвірних типів фемінитивів постали словотвірні моделі, або словотвірні підтипи, напр., “Словотворчі типи з суфіксом –к-а” охопили “Словотворчий тип з суфіксом –к-а, співвідносний із словотворчим типом на –ец(ь)”, “Словотворчий тип з суфіксом –к-а із словотворчою основою на –тель”, “Словотворчі типи з суфіксом –к-а від основ на –ар, -ак (-як), -ач, -овик”, “Словотворчі типи з суфіксом –к-а від основ на –ор, -тор, -атор, -ер, -іонер, -ир, -ик, -іст, -ент, -ант (-янт); -ат, -от; -ит (-іт)” [15; 11-14].

Оскільки І.І.Ковалик досліджував український іменниковий словотвір в контексті слов’янського, то й виділені словотвірні типи фемінитивів переважно розглядав на рівні усіх слов’янських мов [див. 13, 14, 15]. Зокрема, словотвірні типи із суфіксами –к-а, –анк-а, –янк-а, –чанк-а, –инк-а, –енк-а, –овк-а, –івк-а, –ох-а, –ех-а, –н-а, –ин-я, –ин-і, –кин-я, –лиц-я, –ниц-я, –ис-а, –ес-а трактував як спільнослов’янські, словотвірні типи на –івн-а (-овн-а, –евн-а), –ов-а (-ев-а) – як північнослов’янські, словотвірні типи із суфіксами –ал-я, –ил-я, –іл-я, –ад-я – як південно-східнослов’янські, словотвірні типи на –их-а, –чиц-я, –щиц-я, –овициц-я,

-льщиц-я, -ш-а – як східнослов'янські. При цьому він визначав функціональність словотвірних типів в межах однієї мови чи групи мов та продуктивність їх в різних мовах. Напр., учений вважав, що східнослов'янський словотвірний тип на *-их-а* властивий агентивним, атрибутивним і менше іншим за значенням фемінітивам; словотвірні типи із суфіксом *-ах-а* є поодинокими в українській, російській, польській та болгарській мовах [15; 25, 30], словотвірний тип із суфіксом *-ниц-а* від основ на *-тель* охоплює назви жінок за професією, родом діяльності і властивий лише російській мові зі східнослов'янських та рідко іншим мовам, натомість словотвірний тип із суфіксом *-к-а* від основ на *-тель*, до якого належать агентивні назви жіночого роду, характерний майже всім слов'янським мовам, зокрема українській, білоруській, болгарській, менше – польській, кашубській, чеській, словацькій і ще менше – нижньолужицькій [9; 18, 19]. На основі аналізу мовно-географічного поширення окремих словотвірних типів він зробив висновок, що “основною вихідною величиною для порівняльного дослідження словотвору слов'янських мов повинен стати словотворчий тип як узагальнене словотворче поняття” [15; 34].

Обов'язковою складовою опису словотвірних типів фемінітивів у роботах І.І.Ковалика стало визначення твірної бази і характеру сполучуваності мотивувальних основ з відповідними словотворчими формантами. Словотвірну базу для найменувань жінок у роботах професора склали в основному іменники зі значенням особи чоловічої статі, рідше інші субстантиви чи взагалі частини мови. Це дало вченому можливість узагальнити, що здебільшого “суфіксальні назви живих істот жіночої статі утворені від паралельних назв живих істот чоловічої статі, протилежний словотворчий процес дуже рідкий, напр., укр. *вдова* > *вдов-ець*, але пор. ще *вдов-иця* (неодериват)... Поряд із рідкими утвореннями назв жіночих істот без співвідносних паралельних назв чоловічих типу укр. *породілля* та паралельних різновідмінних назв типу укр. *сусіда* – *сусід*, *кума* – *кум*... маємо переважно співвідносні суфіксальні назви” [15; 33]. Твірні основи при сполученні з фемінітивними суфіксами залишалися незмінними або зазнавали різних морфонологічних процесів (усічення маскулінних суфіксів, чергування кінцевих приголосних, чергування голосних, зміни наголосу тощо), напр.: *вершитель* – *вершителька*, *незнайомець* – *незнайомка*, *співак* – *співачка*, *повар* – *повариха* [див. 12; 76, 77, 81, 83].

Для творення фемінітивів І.І.Коваликом була задіяна велика кількість дериваційних суфіксів. Вони стали показниками словотвірних типів, важливими елементами словотворчого процесу і творцями семантики похідних іменників-назв жінок. До арсеналу аналізованих фемінітивних суфіксів увійшло найбільше спільнослов'янських словотворчих формантів, менше суфіксів, властивих окремим групам мов чи окремим мовам [див. 15]. За структурою вчений поділяв їх на одноморфемні (*-к-а*, *-ов-а* тощо) і поліморфемні (*-арк-а*, *-овк-а* тощо). Останні трактував як поєднання маскулінних суфіксів з фемінітивними на зразок *-ан* + *-к-а* > *-анк-а*, *-чан* + *-к-а* > *-чанк-а* і вважав, що

вони формуються в результаті перерозкладу при творенні назв жінок від назв чоловіків і за відсутності відповідних маскулінних найменувань можуть безпосередньо приєднуватися до інших основ, напр., дієслівних [9; 24]. Учений висловлював думку, що роль поліморфемних фемінітивних суфіксів зводиться уже не тільки до вираження жіночості, а й певного словотвірної-розрядного значення, напр., роду діяльності жінки, і співпадає з функціонуванням одноморфемних словотвірних формантів [9; 24].

Розглядувані професором суфіксальні морфеми характеризуються різною продуктивністю в творенні найменувань жінок взагалі та лексико-семантичних груп фемінітивів зокрема. Лише деякі з них є високопродуктивними (напр., *к-а*, *-ниц-я*), інші ж належать до малопродуктивних формантів (напр., *-івн-а*, *-их-а*) або непродуктивних (*-н-а*, *-ал-я*). У процесі деривації різних за значенням фемінітивів простежується розмежування суфіксальних морфем, напр., форманти *-ниц-я*, *-иц-я*, *-к-а*, *-анк-а*, *-ух-а*, *-их-а*, *-ах-а*, *-ин-я*, *-ш-а* беруть участь у творенні назв жінок за професією, посадою, різною діяльністю, суфікс *-к-а* – назв жінок за різними поглядами, уподобаннями, морфеми *-ниц-я*, *-к-а* – назв жінок за соціальним станом [12; 74, 78, 82, 83, 84, 85, 110, 111, 118, 120]. Однак суттєвої відмінності між фемінітивними суфіксами немає – вони всі певною мірою задіяні в деривації різних за значенням іменників-назв жінок [див. 12; 69-94, 110-112, 118-121].

Загалом роль І.І.Ковалика в опрацюванні словотвору фемінітивів української мови та української дериватології взагалі визначається оцінкою попередніх надбань у цій лінгвістичній галузі та впливу здобутків вченого на подальший розвиток української дериватологічної науки. Минулі покоління видатних діячів, мовознавців готували століттями міцні підвалини для систематизування у майбутньому знань зі словотвору української мови і зокрема для зведення словотвору фемінітивів до окремої дериваційної підсистеми. І.І.Коваликові належало синтезувати роботу своїх попередників, завершити становлення українського словотвору і залишити майбутнім поколінням сформовану словотвірну систему української мови з відповідною теоретичною і методологічною базою, яку потрібно тільки розвивати, збагачувати новими дериватологічними студіями.

Список використаної літератури

1. Аделфотне. Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка. Совершеннаго искусства осми частей слова. – Львів, 1591 / Підгот. видання О.Горбача. – Мюнхен, 1988.
2. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору. – Ужгород: Закарпатське обласне в-во, 1960. – 416с.
3. Грамматика слов'янська І.Ужевича / Підгот. до друку І.К.Білодід, Є.М.Кудрицький. – К.: Наук. думка, 1970.
4. Грамматика української (руської) мови. Уложили С.Смаль-Стоцький і Ф.Гартнер. Четверте вид. – Львів, 1928. – 209с.

5. Грамматика Русского **А**зыка составлена Яковомъ Головацкимъ. – Львов, 1849. – 224 с.
6. Грамматика словенска. Съвершенна(г) искѣства осми частій слова, и ины(х) ну(ж)дны(х). Новосъста(в)лен(н)а Л.З. – Вільна, 1596 // Лаврентій Зизаній. Грамматика словенська / Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В.Німчука. – К.: Наук. думка, 1980.
7. Грамматіки славенски**А** правилное свнтагма. Потщаніємъ Многогр**ѣ**шнаго Мнѣха Мелеті**А** Смотриског**Ѡ**. – Єв'є, 1619 // Мелетій Смотрицький. Грамматика / Підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В.В.Німчука. – К.: Наук. думка, 1979.
8. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298с.
9. Ковалик І.І. Віддієслівні іменники з суфіксами –тель (-tel), (-тель)-ка (-tel-ka), (-тель)-ниця (-tel-nic-a) у слов'янських мовах // Питання українського мовознавства. Книга четверта. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1960. – С. 5-20.
10. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. – Львів: В-во Львівського ун-ту, 1959. – Вип.1. – 78с.
11. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. – Львів: В-во Львівського ун-ту, 1961. – Вип.2. – 83с.
12. Ковалик І.І. Питання слов'янського іменникового словотвору. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1958. – 153с.
13. Ковалик І.І. Словотвір іменників у сербо-лужицьких мовах. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – 94с.
14. Ковалик І.І. Словотворчий розряд назв живих істот жіночої статі в сучасній нижньолужицькій мові // Славістичний збірник. Окремий відбиток. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1963. – С. 23-29.
15. Ковалик І.І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами // Питання українського мовознавства. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1962. – Кн.5. – С.3-34.
16. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л.А.Булаховського. – К.: Радянська школа, 1951. – Т.І. – 520с.
17. Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К.: Рад. школа, 1964. – Ч.І. – 234с.
18. Синявський О. Норми української літературної мови. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 363с.
19. Сімович В. Грамматика української мови. 2-ге доп. вид.– Ляйпціг, 1921 / Фотопередрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1986. – 584с.+14с.
20. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 584с.
21. Тимченко Є. Українська грамматика. – К, 1907. – 179с.

22. Фекета И.И. Женские личные названия в украинском языке (образование и употребление): Автореф. дис. на соиск. учен. ст. канд. филол. наук. – К, 1969. – 22с.

23. Фекета І.І. Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання): Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук. – Ужгород, 1968. – 369с.

The article exposes the history of the feminine word-formation peculiarities in the Ukrainian language since the foundation of its linguistics. It also shows the development of the feminines in different periods of time: Grammar works (cent), Ukrainian grammars (cent), different publications of modern Ukrainian (cent). Much attention is paid to J.J.Kovalyk's works. The linguist summarized the former achievements and analysed the word-formation feminines in the Ukrainian language as a separate derivation system with its own word-formative units and concepts.

Key words: *word-formation, feminines, suffixes of the feminines.*

Див. : **Брус М. П.** Фемінітивний словотвір у працях І. І. Ковалика / Марія Брус // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 19–23.